

Türkiye Florası

Eranthis hyemalis (L.) Salisb. / Sarıkokulu Ranunculaceae / Dügünçiçeğiller

Yumruları Toros Dağları'ndan sökülerek, süs bitkisi amacıyla yurt dışına satılan bir türdür. Çiçekleri sarı renkli ve kokulu olup yetiştiği yörelerde bol ve yoğun şekilde bulunur. Akseki çevresinde "sarıkokulu", Gündoğmuş çevresinde "karıçeği", Beyşehir çevresinde ise meyvelerinin şekli nedeniyle "boynazcukatu" gibi isimlerle bilinir.

Bitki, çok yıllık, rizomsu-yumruğu, otsu, 10-15 cm boyundadır. Gövde dik, dip yapraklar saplı, derince elsi parçalı; gövde yaprakları dip yapraklara benzer, fakat sapsız, çiçeğin hemen altında gurup (involokrum) halinde bulunur. Bir yumrudan birden

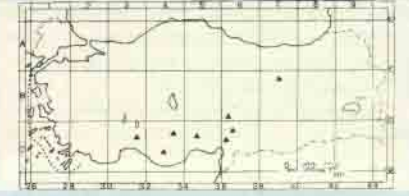
fazla gövde çıkar. Çiçekler gövdenin tepesinde bir tane, sarı renkli, kokuludur. Çiçek örtü yaprakları iki sıralı; dıştakiler serbest, 10-12 mm boyunda, içtekiler tüpsü, iki dudaklı ve daha kısa boyundadır. Çok sayıda erkek organları bulunur. Meyveler 10-15 mm boyunda, çok sayıda, olgunlaşınca karın kısmından açılan (folikül) tipte ve çok tohumludur. Çiçeklenme zamanı nispeten mayıs aylarıdır. Yetiştirme ortamları genellikle 1000-2000 m'ler arası yüksekliklerde açık, güneşli, derin topraklı ve nisbeten nemli yerlerdir. Uygun ortamlarında bol ve sık kümeler halinde bulunur.

Ülkemizde Güney Anadolu'da Toros ve Antitros Dağları, Doğu Anadolu'da Erzincan ve Muş çevrelerinde yayılış gösterir. Yurdumuz dışında ise, Güney Avrupa, Kuzey Irak ve Afganistan'da bulunur.

Bu bitkinin ihracat edilen yumruları Toros Dağ-

ları'nda başlıca Beyşehir, Akseki, Manavgat, Gündoğmuş, Alanya ve Anamur yaylarından sökülür. Söküm mayıs-haziran aylarında

yapılır. 1978 yılına kadar 5 milyon adet civarında satılan bu bitkinin yumruları, 1979 yılından sonra yaklaşık iki kat artarak ihracat edilmeye başlanmıştır. Ancak yapılan arazi incelemeleri sırasında bu bitkinin doğadaki popülasyonlarında bir azalma görülmüştür. İhracat amacıyla yapılan doğadaki söküm sırasında iri yumrular alınmakta, toprakta kalan ufak yumru ve yumru parçaları ise ertesi yıl gelişmelerini sürdürmektedir. Bitki ayrıca tahımla da iyi bir şekilde çoğalabilmektedir. Bu bakımdan doğadaki popülasyonlar bugün için

iyi durumdadır. Ancak T. Ekim ve ark. (1991) tarafından yapılan araştırmalar sonucunda, ihracatın bugünkü seviyesinin üstüne çıkması durumunda, bitkinin doğadaki popülasyonlarında tahribat olabileceği görüşünden hareketle, ihracatın 10 milyon adet yumru ile sınırlanması önerilmiştir. Yine T. Ekim ve ark. (1989) tarafından hazırlanan "Red Data Book" da, bu bitki zarar görebilir (Vulnerable) sınıfa konmuştur. Bu bakımdan bu tür, bugün ihracat edilmesi izne bağlı bitkilerimizden birisidir.

Bitkinin yumru ve tohumla üretimi çalışmaları yapılmış, fakat bunda başarılı olunamamıştır. Çünkü denemelerde bitkinin doğal ortamı dışında mantar hastalıklarına çok kolay yakalandığı ve gelişemediği görülmüştür.

Bu tür güzel ve kokulu çiçekleri nedeniyle iyi bir peyzaj bitkisidir. İhracatı da süs bitkisi olarak kullanılmak amacıyla yapılmaktadır. Bitki Eranthis cinsinin yurdumuzdaki tek türüdür.

Leucojum aestivum L. / Gölsoğan Amaryllidaceae / Nergisgiller

Güzel çiçekli olması nedeniyle, süs bitkisi olarak ihracat edilen yabancı çiçek soğanlarının en önemlilerinden birisidir. Yetiştirme ortamlarının nemli ve sulak yerler olması nedeniyle daha çok "gölsoğanı" adı ile bilinir. Bunun yanında "sümbül" (Çarşamba çevresi), "kabalak" (Kuruçova çevresi) ve "sarıklökü" (Şarkikaraoğaç çevresi) gibi yöresel isimlerle de anılır.

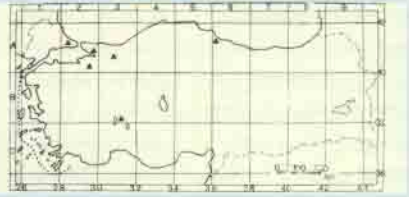
Soğanı 2,5-4,5 cm çapında; yaprakları tabanda şerit şeklinde, 20-60 cm uzunlukta, 0,7-1,5 cm eninde olup çıplaktır. Çiçek durumu sapı (skopus) 25-60 cm boyunda, içi boş, basık ve kanatlıdır. Çiçek durumu şemsiye şeklinde, 2-5 çiçeklidir. Spata 1 parçalı, 2,5-4 cm uzunlukta. Çiçekler beyaz renkli, çan şeklinde, aşağıya dönük olup tepeller 1-2 cm boyunda, uçları kalın, yeşil lekeli. Stamenler 6 adet, boyları tepellerden kısadır. Dişi organ erkek organlardan biraz uzundur. Meyve küre şeklinde, kapsül, çok tohumlu; tohumlar 5-7 mm çapında, siyah renklidir. Bitki mart-haziran ayları arasında çiçek açar.

Deniz seviyesinden 1100 m yüksekliklere kadar nemli, sulak çayırlık ve bataklıklarda yetişen bu bitki yurdumuzda Trakya, Kuzey Anadolu (Samsun, Balı, Adapazarı çevreleri) ve Güney Anadolu'da (Konya; Beyşehir, Yeşil dağ çevreleri) yayılış gösterir. Yurdumuzun dışında Avrupa, Kafkasya ve İran'da bulunur. Avrupa-Sibirya bitki coğrafyası bölgesi elementidir.

Soğanları süs bitkisi amacıyla, uzun yıllardan beri yurt dışına satılır. İhracat edilen soğanlar genelde haziran ayında sökülür. Çevre uzunluğu 7,5 cm ve

daha yukarı alan soğanlar satılır. Bu büyüklükteki soğanlar dikildikleri yerde aynı yıl çiçek açarlar. İhracat altı soğanlar ise, nemli ve iyi işlenmiş arazilere dikilerek ve sık sık sulanarak büyütülür. İhracat iriliğine gelen soğanlar dikim alanlarından sökülerek, satılır.

Bu bitki yetiştiği doğal ortamlarında oldukça yoğun bir şekilde bulunmakla birlikte, bu alanların genişlikleri pek fazla değildir. Bu bakımdan doğal

Bitkinin soğanları, yukarıda da belirtildiği gibi, güzel çiçekli olması nedeniyle süs bitkisi olarak ihracat edilir. Ancak bu bitkinin gerek soğanları, gerekse toprak üstü yeşil kısımları "galantamin" isimli bir alkaloid taşır. Bu alkaloid, çocuk felci hastalığı sonucu meydana gelen arazilari tedavisinde kullanılmaktadır. Bu amaçla bitkinin toprak üstü kısımları bir ara Bulgaristan'da bir ilaç firmasına da satılmıştır. Samsun, Bafra ve Terme yörelerinde bitkinin çiçekleri sapsız ile birlikte kesilip, demetler haline getirilerek çiçekçilerde kesme çiçek olarak da satılmaktadır. Bu bitkinin, hem süs bitkisi, hem de tıbbi bitki olarak ekonomik önemi vardır.

Bu bakımdan bu güzel çiçekli ve ekonomik öneme sahip bitkinin doğal popülasyonlarının korunması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bitkinin üretimi için yapılan çabaların artırılması ve üretimin mutlaka başarılması gerekir. Bu konudaki başarı, hem ekonomimize, hem de doğamıza katkı sağlayacaktır.

ortamların zarar görmemesi için ihracatçı Tarım Bakanlığı'nın iznine bağlı olarak yapılabilir. Hâlen bu bitkinin üretilmesi için yoğun çabalar harcanmakta, belli bir ölçüde de üretimi sağlanmış bulunmaktadır.

Crocus ancyrensis (Herbert) Maw / Ankara çiğdemi

Iridaceae / Süsengiller

İç Anadolu ve Orta Karadeniz Bölgeleri'nde yaygın olarak yetişen sarı çiçekli bir çiğdem türüdür. İlk örnekleri Ankara çevresinden toplanmış olduğundan tür adını "Ankara" kelimesinden almıştır.

Kormus (gövde yumrusu)'lu bir bitkidir. Kormus 1-1,5 cm çapında, küresel, kabuğu kahverengi ve belirgin ağsı yapodadır. Yapraklar 2-6 adet, çiçeklerle birlikte gelir, 0,5-1 mm genişliktedir. Brakteol vardır. Çiçekler sarı renklidir; çiçek tüpü boğazı tüysüz; tepaller 1,5-3 cm boyunda, 0,9-1,3 cm eninde, parlak sarı renk-

lidir. Stamenler 3 adet; filamentler 1-4 mm, tüysüz; anterler 8-13 mm boyunda, sarı; stilus (dışı organın boyuncuğu) 3 parçak, kırmızımsı-turuncu renklidir.

Ovaryum alt durumludur. Meyve kapsül şeklinde, toprak yüzeyinde gelişir. Çiçek açma zamanı şubat-nisan ayları arasıdır.

Yetiştirme ortamları genellikle 1000-1600 m'ler arası, açık kayalık alanlar, çalılıklar arası ve orman açıklarındaki düzlüklerdir. Yurdumuz için endemik bir türdür. Ankara, Bolu, Kastamonu, Sinop, Amasya, Çarum, Samsun, Yozgat, Kayseri, Sivas ve K. Maraş çevrelerinde yayılış gösterir. İran-Turan Bitkicoğrafyası Bölgesi elementidir. Bitkinin çiçekleri baharda toplanarak, yol kenarlarında ve semt pazarlarında demetler halinde süs amacıyla satılır. Ay-

rıca yumruları da yenir. Bazı yörelerde yumrular toplanıp kabukları soyulduktan sonra ipe dizilerek kurutulur. Sonra bu kurumuş yumrular toz edilerek pekmeze karıştırılır ve bir çeşit pekmez helvası olarak yenir.

Bu tür Kurum'da yetişen Crocus angustifolius'a benzer. Ondan çiçek örtü yapraklarının dışında, kahverengi çizgili lekelerin bulunmaması ve kromozom sayısının farklı olması (C. ancyrensis'de 2n=10, C. angustifolius'da 2n=12) ile ayrt edilir.

Allium isauricum Hub.-Mor. et Wendelbo

Liliaceae / Zambakgiller

Yurdumuza özgü bu yabancı soğan türünün ilk örneği, Toros Dağları'nda, Ermenek-Karaman arasındaki Yelibel Dağı'ndan 1948

yılında Huber-Morath tarafından toplanmıştır. Ancak yeni bir tür olarak 1966 yılında yayınlanmıştır. Tip örneği İsviçre'nin Basel şehrinde Huber-Morath'ın özel herbaryumunda bulunmaktadır. Bitkinin bilimsel adı, tip örneğinin toplandığı bölgenin eski adı olan "Isauria"dan gelmektedir.

Bitkinin soğanı 1-1,5 cm çapında, soğan kabuğu açık kahverengi ve delikli (alveollu)'dir. Boyu 20-30 cm, gövde çıplak, 1/3'ne kadar yapraklıdır. Yapraklar 2 adet, şerit şeklinde, yaprak kını beyaz ince tüylerle kaplıdır. Spota 1-1,5 cm, 3 loblu, tabanda pediselleri sarar. Çiçekdurumu

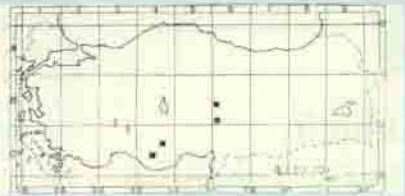

gevşek, 5-8 çiçekli samsiyе şeklindedir. Çiçekler beyaz renklidir, tepaller 10 mm boyunda, tepede düzensiz dişli, stamenler tepallerin yarısı kadar uzunlukta, anterler sarı renklidir.

Meyve 4-5 mm çapında kapsül şeklinde olup tohumlar siyah renklidir, 2-3 mm, köşelidir. Bitki mayıs-haziran aylarında çiçek açar.

Bu tür ilk bakışta A. zebdanense Boiss. et Noë ve A. roseum L. ye benzerse de, onlardan yapraklarının tüylü ve tepal uçlarının dişli oluşu ile kolayca ayrtılabilir.

Bu bitki florada sadece tip örneğinin toplandığı Ermenek-Karaman arasında Yelibel Dağı'ndan kayıtlıdır. Ancak daha sonraki ya-

pılan araştırmalar sırasında bitkinin Konya: Hadim-Taşkent civarında, K. Maraş: Berit Dağı'nda, Sivas: Hınzır Dağı'nda, Yozgat: Deveci Dağları'nda da yetiştiği saptanmıştır. Böylece bitkinin yayılış alanı Toros Dağları'ndan, Anti-toroslara doğru uzanmaktadır. Bitki bu yörelerde 1500-2000 m'ler arası kalker kayalıkların kuzeye bakan nemli yamaçlarında yetişmektedir.

Yurdumuz için endemik olan bu bitki, norin görünümü ve güzel çiçeklidir. Süs bitkisi olarak kullanılmaya uygundur. Ancak henüz böyle bir kullanım yoktur. Yurdumuzun nadir ve güzel bitkilerinden birisidir.

Crocus vallicola Herbert / Güzeçiğdemi

Iridaceae / Süsengiller

Sonbaharda beyaz renklidir çiçekler açan ve Kuzeydoğu Anadolu Dağları'nda yayılış gösteren bir çiğdem türüdür.

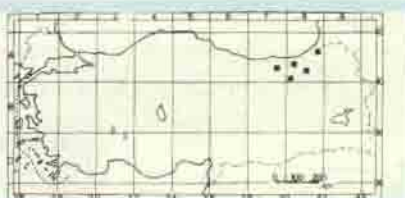
Kormusu (gövde yumrusu) 1-1,5 cm çapında; kormus kabuğu zarımsı yapıda, tabanda biraz lifli, tepede hafif ağsı durum

gösterir. Yapraklar 3-5 adet, 1,5-2,5 mm genişlikte, çiçekler solduktan sonra gelişirler. Çiçeklerde brakteol yoktur. Perigon tüpünün boğazı ince tüylü, beyaz renklidir. Tepaller 3,5-6 cm boyunda, 0,7-1,5 cm eninde, uçları oldukça sivri, dik, beyaz renklidir, her birinin iç tarafında tabanda 2 sarı renklidir, uçları dilimli veya kısa lobludur. Ovaryum alt durumlu, 3 göz- lüdü. Meyve toprak yüzeyinde gelişen kapsül- dür. Bitki ağustos -

ekim ayları arasında çiçek açar. Yetiştirme ortamları genellikle 1000-2000 (-3000) m'ler arasında alpinik çayırlık ve yamaçlardır. Bu ortamlarda çoğu zaman Colchicum speciosum (acıçiğdem) ile birlikte bulunurlar.

Bitki yurdumuzda Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi dağlık kesimlerinde, özellikle Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin çevrelerinde yayılış gösterir. Ülkemiz dışında Kafkasya'da bulunur. Avrupa-Sibirya Bitki Coğrafyası Bölgesi elementidir.

Yetiştirme alanlarında oldukça yoğun bir durumda bulunan bu bitki halen herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır. Bitki göz-

aylarında çiçek açtığı için yetiştiği yörelerde "güzeçiğdemi" diye isimlendirilmektedir.

M. Koyuncu

Kaynaklar
Baytop, T., Mathew, B., The Bulbous Plants of Turkey, London, 1984.
Davis, P.H., Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Vol. 1, 8, 1965, 1984.
Eken, T. ve ark., Türkiye'nin Tarihî Akdenizli Nadir ve Endemik Bitkileri, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Yayın No: 18, Ankara, 1989.
Koyuncu, M., Türkiye'nin Endemik Allium (Soğan) Türleri, TÜBİTAK TBAG 1089 Nolu proje, Ankara, 1994.

